Markku Helin 21.10.2022

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lakivaliokunta on hallituksen esitystä **HE 189/2022** vp koskevaan asiantuntijakuulemiseen (20.10.2022) liittyen toimittanut vastattavakseni alla olevat lisäkysymykset (1–4). Vastaukseni kysymyksiin ovat seuraavat:

1. edellytykset rekisteröinnin yhteydessä. Ilmoitus ja näyttö? Lääketieteellinen selvitys koskien hakemuksen aitous, ymmärrys, oikeustoimikelpoisuus ja tahdon vakiintuminen /tahtotila? Vrt. Avioliittoon vihkiminen.

Vastaus: Sukupuolen vahvistamisen edellytykset mainitaan ehdotetun lain (laki 1) 1 §:ssä. Selvitettäviä asioita ovat siis a) koettu pysyvä kuuluminen vahvistettavaan sukupuoleen, b) täysi-ikäisyys ja c) Suomen kansalaisuus tai asuinpaikka Suomessa. Hallintolain 38 §:n mukaan hakijan on esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista. Edellytysten b) ja c) täyttyminen selviää kuitenkin useimmiten jo väestötietojärjestelmästä, joten hakijan selvitysvelvollisuus rajoittuu tapauksiin, joissa näin ei ole asia. Olen ymmärtänyt esityksen perustelut niin, että sukupuoli-identiteetistä ei tarvitse esittää eikä viranomainen saa vaatia muuta selvitystä kuin hakijan oman ilmoituksen. Tämän vuoksi voidaan kysyä, onko sana ”selvitys” tässä yhteydessä asianmukainen, vai olisiko se parempi korvata esimerkiksi sanonnalla ”jos hakija vakuuttaa, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa …”. Jos halutaan sitä, että hakijan sukupuoli-identiteetistä on esitettävä ulkopuolinen, esimerkiksi lääkärin arvio, asiasta tulisi säätää. Nyt ehdotetussa muodossaan lakia on käsitykseni mukaan perusteluidensa nojalla tulkittava niin, ettei ulkopuolista arviota voida edellyttää.

Selvityksestä, jota ehdotetun lain 1 §:ssä edellytetään, ei käy ilmi, ymmärtääkö hakija asian merkityksen. Tässä suhteessa hakemus rinnastuu useissa muissa hallintoasioissa viranomaisille tehtäviin kirjallisiin hakemuksiin, joissa ei edellytetä selvitystä hakijan ymmärryskyvystä. Tilanne on siis toinen kuin avioliittoon vihkimisessä, jossa vihkijä voi tehdä havaintoja paikalla olevista vihittävistä. Jos halutaan etukäteen varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista hakeva ymmärtää asian merkityksen, kaksi vaihtoehtoa olisi käytettävissä. Voitaisiin harkita joko sitä, että hakijan tulee esittää hakemuksensa henkilökohtaisesti digi- ja väestötietoviraston toimipaikassa tai että säädettäisiin velvollisuudesta esittää asiasta lääkärinlausunto.

Jos sen jälkeen, kun sukupuoli on hakemuksesta vaihdettu, käy ilmi, ettei hakija häiriintyneen mielentilansa tai vastaavan syyn vuoksi ymmärtänyt, mistä asiassa oli kysymys, päätös on ymmärtääkseni korjattavissa hakemalla hallintopäätöksen purkua korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Tämä on melko raskas menettely, mikä asian perusluonteisuus huomioon ottaen puoltaisi sitä, että hakijan kyvystä ymmärtää asian merkitys hankitaan varmistus etukäteen. Edellyttämällä hakemuksen henkilökohtaista esittämistä viranomaisen luona tai lääkärintodistusta voitaisiin myös torjua sellaisia toki hyvin harvinaisia tapauksia, joissa joku kiusamielisesti toisen nimissä hakisi tämän sukupuolen muuttamista.

2. Olisin tiedustellut että miten tämä isyyden kumoaminen tämän mukaan nyt menee. Eli onko esimerkiksi julkisuudessa olleella ”Ristolla” mahdollisuus vaihtaa viimeisenä tekonaan sukupuolensa naiseksi ja hakea sillä perusteella isyyden kumoamista?

   Vastaus: Se, että avioliiton perusteella isäksi todettu tai isyyden tunnustamisen tai oikeudenkäynnin perusteella isäksi vahvistettu henkilö vaihtaa oikeudellisen sukupuolensa naiseksi, ei vaikuta isyyden kumoamiseen. Kyseinen henkilö on sukupuolen vaihtamisesta huolimatta yhä isä ja isyyden kumoaminen on mahdollista samoin edellytyksin kuin ennen sukupuolen vaihtamista. Sukupuolen vaihtaminen ei siis lisää eikä vähennä mahdollisuuksia saada isyys kumotuksi. Asia ei muutu, vaikka kyseinen henkilö sukupuolen vaihtamisen jälkeen hakisi ja saisi vanhemmuusnimikkeensä muutetuksi ja olisi siis nimikkeeltään äiti. Tämä ei kuitenkaan käy ilmi lain 5 §:stä, vaan ainoastaan sen perusteluista, mikä on lain ymmärrettävyyden kannalta ongelmallista. Viittaan tältä osin lausuntooni.

3. Onko sukupuolen vahvistaminen toiseen sukupuoleen niin merkittävä asia, että se tulisi saattaa avioliiton toisen osapuolen tietoon hakemuksen jättämisen jälkeen?

   Vastaus: Ehdotetun lain mukaan puolisolla ei ole oikeutta vastustaa sitä, että toinen puoliso hakee sukupuolensa muuttamista. Sen vuoksi tällaiselta tiedoksiannolta näyttäisi puuttuvan selkeä oikeudellinen tarkoitus.

   Että puolisolta ei tarvitse kysyä mitään, ilmentää lakiehdotuksen individualistisia lähtökohtia. Individualismi ei tässä kohden ole sopusoinnussa sen kanssa, miten avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen perusluonne lainsäädännössä ymmärretään. Jos puolisoiden avioliittolain 2 §:ssä säädetyin tavoin edellytetään osoittavan keskinäistä luottamusta ja toimivan yhteisesti perheen hyväksi, olisi johdonmukaista edellyttää yhteistoimintaa tässäkin asiassa.

4. Pitäisikö hallituksen esitystä muuttaa siltä osin, että kyseeseen tulisi edes yksi keskustelu sukupuoli-identiteetistä lääkärin/psykiatrin kanssa?

   Vastaus: Tähän ei oikeastaan voi vastata vain oikeustieteellisen asiantuntemuksen pohjalta. Asiantuntijakuulemisessa ylilääkäri Jüriloo puolusti tällaista keskustelua argumentilla, joka vaikutti vakuuttavalta. Hän totesi, että on monia, joiden sukupuoli-identiteetti on häilyvä ja että erityisesti heitä keskustelu lääkärin kanssa voisi auttaa oikean päätöksen tekemisessä. Tällaisesta keskustelusta laadittavaan todistukseen voitaisiin sisällyttää myös arvio siitä, että asianomainen henkilö ymmärtää, millaisesta päätöksestä on kysymys. Viittaan viimeksi mainitulta osin vastaukseen 1.